

Mindre bidrag

TRÆLLENES DYRISKE YDRE

Når det gælder om at skildre den laveste samfundsgruppe i vikingetiden, giver selv videnskabsmænd op. Vi ved egentlig kun, at de gik barhovede og barfodede, og var iført en grå, farveløs dragt, nærmest en sæk. Men vover vi at tage hensyn til fortidens symbolske analogislutninger, kan vore sparsomme efterretninger måske suppleres med oplysninger, som tegner trællen fra isse til fod.

1. Ansigtet.

I »Ivan Løveridder« træffes et menneske, som viser den foragt, som blev de allerlaveste til del. Det drejer sig om en hyrde, »sortere end en morian«, hovedet var større end en hests. *Næsen* var kroget som et *bukkehorn*, håret var en busks tjørne, fingrene havde klør, og fødderne var flade og misdannede.

I DgF (IX s. 75) digter konen viser om manden, han har hår som torneris og næse som et gedebukkehorn! – Trællen var et hestelignende menneskedyr, i værdis regnedes han ved drab = en hest.

Det er sikkert ofte gået ud over pande, ører, næse, mund eller øjne hos trællene, her kunne han eventuelt mærkes, så man kunne kende bestanden. Den ovennævnte morian havde hagen hængende ned på brystet, *den* kan også have fået sig en omgang. Valdemars sjællandske lov nævner specielt næsen. Hvis nogen opridser næseborerne på en mand, bødes der halv mandebod, »fordi det er træls mærke«. I lovgivningen hindres trælle, døve og stumme i at gøre testamente.

Måske kan vi nu forklare en hidtil ret uforståelig frigivelsesformel: »gefa þræli frelsi fra horni ok knappi«.

Horn kunne da hentyde til trællen som vædder, og vi ved, at knappi bruges om ringen i en svinetryne. Når trællen slipper for disse to ting, er han befriet for sin dyriskhed. Han kan ikke længere behandles som en vædder eller orne, men kan gifte sig med hvem, han vil.

Hornglói er en vædder, og ved Frostating slagtedes en vædder ved frigivelse.

Man kan tillade sig at formode, at trællen også kunne mærkes ved et kreaturmærke i panden, vi hører om dette hos Romerne (Martial).

2. Håret.

Gennem hårklipping ophørte den frie mand at eksistere, der bruges ligefrem på latin udtrykket »servus nullum caput habet« (slaven har intet hovede), og det tilføjes, at det er, fordi trældom lignes med døden (C. W. Westrup: *Some notes on the Roman slave* 1956 s. 21).

Grimm fremdrog i sin tid den germanske glose »manahoubit«, forstået som »med menneskehovede«; snarere kunne man fristes til at tro på »kvæghovede«, eller egentlig »Mankehovede«. Finnur Jonsson foreslog »men = halssmykke«,

da »man« fortrinsvis brugtes om den kvindelige træll. (Det går da på håret; man = manke: forhår.)

Slaver var en international handelsvare og kunne lettest trællemerkes gennem frisuren, det sås med det samme, da han jo gerne gik barhovedet. Et epigram hos Martial (12. bog, epigram 45) opviser en slavinde, som skjuler tindingerne og isse med *bukkeskind* (*Hedina pella*), baghåret manglede.

Hos Du Fresne findes en omtale af frimanden, som mistede de lange lokker, der prydede hals og nakke; de tildækker skyndsomst hals og nakke ligesom tyvene. (Ordet *scalciati* må ses i forbindelse med italiensk *calzo* og *calzare*.)

I Eddaudgaven af 1665 findes under »Skoogur«: »Skov kaldes også Marckens man«.

I Meislings Martialoversættelse fra 1832 anføres der (efter Juvenal), at germanerne som ufrie opbandt deres lysegule hår i duske, Maurerne havde hovedhåret krøllet på naturlig vis (aliter tortis). Måske kunne man i denne, den mildeste form for mærkning af slaven, finde forklaring på ordsproget: Ikke at krølle et hår på ens hoved? Man kunne jo sammenligne med kinesernes *nakkepisk*, som de blev påtvungne af de sejrende Manchurere. —

Det er ikke ofte, vi hører om trællenes hår. Men ragnig af hovedet og besmøring med tjære kendes f. eks. fra Sigmund Brestesøns saga, hvor to drenge sælges som trælle.

Den døddrukne kong Helge blev efter sit besøg hos dronningen af Saxland afleveret om bord med hovedet indtjæret og indputtet i en sæk som et kreatur. (Hrolfs saga Kraka kap. 6.)

3. Hals og ryg.

Overalt, hvor ordet »frels« om frimanden søges forklaret, møder man henvisning til slaveringen. Friheden var dog *for* højt værdsat, og trællen *for* ussel, til at dette kan accepteres. En »fri« er ikke blot en mand, som først og fremmest kan rose sig af dette ene: *ikke* at bære trællering! Vi vil tage en gammel tysk definition af ordet »Hals« til bevis; det er ifølge Zedlers leksikon (1735) den del af mennesker og dyr, »der zwischen dem Kopf und dem Rumpfe sitzt«. Altså hals + ryg. Middelalderens frelsestand var fri for pligtmæssige byrder, afgifter og arbejde. Herremanden havde hals- og håndsret over sine bønder: ret til at udnytte deres arbejdskraft til det yderste. Tillige havde herremanden jo også »birkeret« d. v. s. ret til at dømme og eksekvere straffe. Ulfila har »freihals« for frihed (freis om den frie). Når Harald Hårfager trællbandt Norge, var det, fordi han indførte faste (årlige) afgifter.

Ulpian har under »res Mancipi«: »item servi (slaver) et quadrupedes (firfødder), qvæ dorso collove domantur velut boves (okser), muli (muldyr), eqvi (heste), asini (æsler)« (se N. H. T I rk. 2 s. 251).

Et gammelt, gotisk sagn fortæller, at Goterne stammede fra trælle, som ved udvandringen var frikøbt samlet, for een hests værdi (Weibull i Scandia XIII side 167, note). Trællens buede og krummede, til byrder båndlagte ryg, gør ham til et lastdyr.

Var trællen forsynet med et halsbånd, kunne han lignede med en hund, som stod under sin herres værn.

I Rom kunne halsbåndet være forsynet med en art knopper, som hos jagthundene, til værn mod ulvebid. (Se leksika under mælum.) Man mindes Kain, der blev mærket i panden, for at ingen skulle kunne *skade* ham. Slaven havde iøvrigt kun at følge herren og være ham lydige og underdanige.

Et berømt eddacitat beretter om trællen som »den bundne«; vi ved, at når en træl var blevet udsat for en særbehandling »hapt«, var han ikke længere at regne for et normalt menneske. Tør vi her formode en torturbehandling, der har vrødet ryggen, så den blev krum og skæv? Fik han sitringer som hos en hest? »Aldtid bæver jo den bundne« lyder eddacitatet i sin helhed.

4. Fødderne og benene.

Også hvad fødderne angår, har vi ret til at formode et operativt indgreb. Fødderne var flade og misdannede som hos vor »morian«. Videnskabeligt set regner man med en særlig glose »trælbæria = træleslås«, og hos Kinch anføres: »Dict vorder mand »trælbåren«, så at han ikke kan bære sig selv af det stød«. Den tilsvarende svenske tekst har »fodthrodhin«. (Måske af trauðr? Og i så fald: hvis han får vanskeligheder med fødderne.)

Når en mand er slået så hårdt, at han ikke ved egen hjælp kan støtte på fødderne, er han »trælbåren«, så ynkelig var trællenes gang.

Eddaens træl har »langir hælur«, og trællen betegnes som »faste a fotum«; der er afgjort ingen sproglig forbindelse med ordet »fast« = hurtig på engelsk. Tværtimod går han med møje, på misdannede, flade fødder, antagelig er fodhaserne overskårne! Trællen står slet på benene og har let ved at falde omkuld. I lovene kaldes den mand, som har været træl, for »skinkufalz«, og det oplyses, at dette udtryk bruges om en mand, som er faldet ned fra taget (se Falk og Torp).

Vi ved, at Vølund fik begge knæhaser gennemstukne; har trællene gået lige så elendigt, som den, der har knæhasen overskåret på det ene ben? — A. Giersing bemærker med rette, (A f. n. O 1862 s. 315), at trællene synes at stå yderst slet på deres ben; man hører kun, at de en sjælden gang befatter sig med løb, og da sker det, fordi de er bange. Dette er vigtigt, da den gamle definition på ordet træl stadigvæk, i overensstemmelse med Grimms forklaring, udlægges som gældende en slave, der anvendes til at løbe ærinder.

Ja, Marstrander siger endog i Heiderskrift til Marius Hægstad (1925), at begrebet slave i de indoeuropæiske sprog »særdeles ofte« udtrykkes ved nomina med betydningen »ile, løbe«. Hels trælle hed Ganglat og Ganglōti (lad begge steder!), trællen havde ikke engang fornøjelse af at gå; han har været skævrygget og med en gangart, som hos en ged!

5. Hånden.

Slaveringen fandtes ofte på armen. Under »mancus« omtales hos Du Fresne »manci« som en slavebetegnelse i middelalderen. Et citat her, fra »Lupus servatus«, fortæller, at når disse blev frie, opnåede de »exoptabilem manuum usum«, den ønskede, frie brug af deres hænder.

Man har eksempler på, hvor vanærende det var, når der var noget i vejen med

hånden. F. eks. kunne »Nuada med sølvhånden« en tid lang ikke være konge (A. f. n. O. 1902 s. 213 ff).

Om en mandlig slave brugtes i Grækenland betegnelsen hånd, ligeledes i Irland (gilla). Fra de gamle Østerlande meldes f. eks. om en officer, som til bytte fik »2 kvinder og en hånd«. (Keller: Bibelen har alligevel ret, 1956, s. 96). Slavens arbejdspligt er udtrykt gennem den båndlagte hånd; han havde ingen ret til udnyttelse af egen arbejdskraft.

En romersk slavebetegnelse »mancipium« menes af nogle at komme af mancipare om at fange dyr, andre tænker på husherrens rådighed over husstanden som det udslagsgivende (mancipium). Westrup behandler dette spørgsmål side 4 og 9, og jævnfører tillige med nordisk »hærtakin«.

Trællene havde ikke ejernet til noget, fra Norge meldes, at han ved frigivelse blev sat på en kiste, vel for at vise, at han fra nu af var herre over sit eget bo.

6. Den drejede træl.

Træl forklares sprogligt ud fra tysk drigil, medens engelsk thrall erklæres for at være et direkte lån fra nordisk. Der sammenlignes med græsk trécho (jeg løber) hos Grimm. Marstrander nævner både tróchis (løber, tjener, bud) og tróchos (løb). Men trochós omtales ikke; det kan betegne et vognehjul, og bruges, foruden om et marterredskab, også om en rund masse. Nu er der det interessante, at træl stadigvæk anvendes i Norden om »en valk eller knöl i handen« (E. Hellqvist). I Norge bruges det om hård hud, både på hænder og fødder. En træl af denne art forklæres som værende opstået af hårdt slid (trælleslid); men *det* kan i alt fald ikke gælde en træl på foden. Det er en ved tryk og sammenklemning frembragt krum fortykning på yderhudens overflade; vi må tillade os at regne med udseendet og lidenheden.

Over trællen stod skalken og skælmen, der begge var meget små væsener, man kan tale om en skælm i øjet og en skalk bag øret. På nordisk betyder »skalkr« et sværd (den kløvende), skalk må betegne noget småt og formindsket, »sk« findes således i flere forbindelser om indskrænkning af noget, jfr. skinde og skumme. Det kan også betegne en skorpe, »den ene skalk spiser den anden«; skorpen opstår ved sammenklemning af det yderste lag. På gotisk er »skalks« den egentlige betegnelse for en slave.

Ordet slave siges at være indkommet her i landet fra Tyskland i det 16. århundrede. Oprindeligt skulle det være fra fransk esclave med betydningen en fange af slavisk nationalitet. Det virker påfaldende med sc foran l, og Grimm erklærer c-et mellem s og l for »eine romanische Eigentümlichkeit«. Han skelner mellem Sklave (slave) og Slave (en slaver).

Der findes et middelalderligt latinsk verbum scalvare, som sammenblandes med sclavare (Du Fresne). På Latin betyder calvus skaldet, og clavus foruden »nagle«, »eine nagelförmige Erhöhung oder Geschwulst an Füßen, Händen, z. E. Leichdorn.« Der er altså overensstemmelse mellem træl og slave, hvis vi tør benytte os af latinen! Har s-et på en eller anden måde en særbetydning? jfr. engelsk crawl = kravle, og scrawl = kradse overfladisk. Ifølge Grimm omtaler Prokop »Sklabenoi og Antai« sammen. De skal tidligere være kaldt for »Sporoi«. Antes kan på Latin betyde støttepiller, og »Antæ« er = forstolpe. Betyder s-et noget

meget ringe og ubetydeligt, kan vi ved Sporoi henvise til græsk poros, d. v. s. kanal, overgangssted, eller ligefrem *hjælpemiddel*. Sclaveni og Antes var hos Jordanes to hovedstammer hos Veneterne, de var af gammel græsk oprindelse, og gjorde tjeneste som lejetropper.

På Karl den Stores tid nævnes »Sclavi og Avari« (Donauområdet), og det er krigsfanger fra disse folk, som menes at have givet navn til det franske *esclave*. *Sclavi er altså ingen nationalitetsbetegnelse!* Det kunne bruges om alle, som var villige til at fungere som lejetropper. (Evt. lettere *hjælpetjeneste* som forbindelses-tropper?)

Nogle lejetropper fra Thrakien benævnes en gang i oldtiden som »tralleis« (se Grimm). Navnet passer udmærket med det nordiske træl, – disse tropper anvendtes til at udføre bøddeltjeneste. (Husk trochós om et marterhjul.) På italiensk er chiavari = nagel, jfr. clavus = nagle, men en slave hed *schiaivo*.

Trællen er altså en fast sammenklemning, og samtidig et lille rundagtigt »lukke«, et nyttereds-kab, som er vendt eller drejet omkring til andres gavn, ypperligt egnet til at spærre og stoppe (jfr. træl i fæstningsværker. Trelleborg må bestå af frie trælle).

I det nye, nordiske kulturleksikon findes under »Keglespil« »torqvere globum« = renna klodt, – og i P. J. Coldings etymologium latinum (1622) møder vi glosen torquere = vrier!/bøjer om, samt torquere jus = »vrie lov og ret«.

I A. N. F. 1963 (I. Michaelsen og Sv. Stech: Det slaviske ord »otrok« og dets germanske ekvivalenter s. 232 ff.) foreslås ordet »otrok« at indeholde o = omkring, – på Tjekkisk hedder Trälleborg Otrokowice. Sammesteds (s. 239) findes under den anførte litteratur gallisk tro = versio, troi = vertere, volvere.

Af befolkningen benævnes Trelleborg også som »Trojeborg«. Almindelige trojeborge har gerne *snoede* eller labyrintiske irgange. Der er næppe nogen særlig tvingende grund til, at vi stirrer os blinde på Troias navnkundighed, og altid ved vore mange trojeborge henviser dertil.

De bekendte »ludi Trojani« i Rom fejredes med turneringer, og står eventuelt i forbindelse med foråret og årstidernes veksling.

Vi forstår nu let, hvorfor trella chori bruges om et buet gitterværk, som virker til at holde folk på afstand. Og undrer det én længere, at en borg i Norge kaldes for Trælborgnuten? Den er værnnet af naturen på de tre sider, på den fjerde er der en kunstig, dobbelt *afspærring*, som løber ud i en spids, – åbenbart en træl. – Se Nørlund: Nordiske Fortidsminder, 1948, s. 195.

Til slut vil vi også prøve at forklare det latinske ord servus, – det er vel en person, der udfører en ringe lukketjeneste, som vogter af kvæget og dørvogter i de store huse? Vi vil pege på latin serra = lås. – Ordet har man hidtil ikke kunnet forklare på tilfredsstillende måde. Romerne udledte det selv af servo – bevarer, – og det skulle så antyde den milde skæbne, som blev en krigsfanges lod, når han, i stedet for at blive dræbt, slap med slaveriet livet igennem.

Har vi ret, er det *juridiske* udtryk en servitut – ikke en egentlig tjenesteydelse, men snarere den lille spærring eller lukkeforanstaltning, der kan være på en ejendom.

Der er intet hurtigt ved trællenes væsen. Han skildres blot som én, der ved en pludselig drejning er vendt omkring til hjælp for andre. Der forekommer hos

Halbertma i Leksicon Frisicum et adverbium thrall, der bruges om noget uventet; det gengives med »in een ummezien«.

I betragtning af trællens anvendelse som en hindring, er det værd at lægge mærke til, at Cleasby i det isl.-eng. leksikon s. 335 oversætter keipnagli og keipnef med a rowlock *thrall*, a rower.

Carl Wassmann.

FOLKEVISEFORMLER I DEN DANSKE RIMKRØNIKE

Det er på ingen måde nogen ny iagttagelse, at mange linjer og formuleringer i Rimkrøniken (Rimkr.)¹ også træffes i folkeviserne (DgF)². Med rette fremhæver Johs. Brøndum-Nielsen mange af episodernes »stærke Folkevisepræg«³, og Helge Toldberg peger ligeledes på nogle lån »(fra) visedigtningens faste forråd«⁴. Udover mange direkte paralleller til enkelte ballader, f. eks. »The sloffue hwer annen som bønder slaa korn« (Rimkr. 1754) og »som bønder di weigger kornn« (DgF 136 B 4)⁵, er det dog ikke først og fremmest den enkelte vise der er ansvarlig for disse udtryk i Rimkrøniken, men balladestilen og tidens mode, der var fortrolig med de episke viseformler. Nogle af disse episke formler skal her sammenstilles og tildels supplere Johs. Brøndum-Nielsens og Helge Toldbergs påvisninger.

1. Som wij komme bort tijl then strandh
wij funde eth styre paa then sandh Rimkr. 517 f.

Tha wij komme harth nedh tijl then strand
tha tog ieg aff then hvide sand Rimkr. 523 f.

Rimforbindelserne »Strand«, »sand«, »hvide sand« og »land« optræder meget hyppigt i balladerne (smlg. eks. 5). De har været mønster for Rimkrønikens formulering⁶:

Tthett wor Orum Vngennsuend,
hand gick vdde med thennd straand;
ther faand hand en sneecke
paa denn huide saand. DgF 11 B 22

2. Han skamedæ meg sa lengæ mz ordh
thz ieg sprank offuer mith eyæth bordh
Saa slo ieg myn drotningis brødræ syw Rimkr. 1205 ff.

Længe nok forsøger »helten« at tilbageholde sin harme, indtil han pludselig sætter over bordet og med magt tager hånd om begivenhederne – også denne situation anføres ofte i balladehandlingen⁷:

Och alle da sadde di kongens mend,
di suaredt redt aldrig edt ord;
for-udenn iuncker her Amor.
hand sprang offuer bredden buordtt.